

Avun ja mahdollisuuksien rajoilla: Eriarvoisuus etsivän työn kenttähavainnoissa

Anna Pekkarinen, Sisä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus sekä Mika Harinen, Inga Helander, Sari Nieminen, Maria Helenius, Riika Salmenaho, Heli Huttula, Johanna Sutinen, Julia Jokela ja Harri Meskanen, Pirkanmaan hyvinvointialue

Johdattelu

Tämän kirjoituksen laatiminen asettui ajankohtaan, jolloin hyvinvointialueiden toiminta oli alkanut vakiintua. Samaan aikaan yhteiskuntapoliittista keskustelua värittivät sosiaalipoliittiset muutokset: valtion talouden tasapainottamiseksi Petteri Orpon hallitus toimeenpani sosiaaliturvaetuuksiin useita leikkauksia, joiden on todettu kohdentuneen korostuneesti heikossa asemassa oleviin henkilöihin (Sosiaali- ja terveysministeriö 2025). Lisäksi sosiaali- ja terveysjärjestöjen valtionavustuksia leikattiin tavalla, joka on haastanut järjestöjen toimintaedellytyksiä (Melartin 2026). Etsivä työ tavoittaa usein niitä henkilöitä, jotka on asetettu yhteiskuntamme marginaaleihin, joihin sekä etuus- että järjestöjen rahoitusleikkaukset ovat vaikuttaneet ja tulevat vaikuttamaan.

THL on julkaissut vuonna 2024 päivitetyn etsivän sosiaalityön toimintamallin, jota kehitettiin vuosien 2022–2024 välillä osana sosiaalihuollon muutosohjelmaa. Myös Pirkanmaa oli yhtenä pilottialueena tällöin mukana. Toimintamallin vaikutuksia ja seurauksia aikaansaaviksi mekanismeiksi tunnistettiin tällöin muun muassa kohtaamisten ehdoton asiakaslähtöisyys ja kunnioittavuus, työntekijöiden läsnäolo ja luottamus. Ydinelementtien joukossa oli myös yhteiskunnallinen vaikuttaminen rakenteellisen sosiaalityön keinoin. (Muurinen ym. 2024.)

THL:n etsivän sosiaalityön toimintamallin yhteydessä toteutetussa Pirkanmaan etsivää työtä hahmottelevassa käytäntötutkimuksessa havaittiin, että sosiaalityön mekanismit rakentuvat suhteessa siihen, miten sosiaaliohjaajat ymmärtävät sijaintinsa palvelujärjestelmässä ja se, mistä suunnasta he palvelujärjestelmää katsovat. Tässä tarkastelussa etsivän työn sosiaaliohjaajat ajattelivat olevansa osa palvelujärjestelmää, mutta samanaikaisesti työskentelevänsä sen ulkokehällä. Näkymän ulkokehältä arvioitiin tarjoavan etsivälle työlle mahdollisuuden tarkastella palvelujärjestelmän rakenteellisia ongelmia sekä sen tarjoamia reittejä tai ovia asiakkaan tarpeen mukaisiin palveluihin. Järjestelmän laitamilta ajateltiin voitavan löytää myös uusia, luovia keinoja auttaa asiakasta kohtaavassa asiakastyössä, rakenteellisen sosiaalityön keinoin ja näiden yhdistelminä. (Pekkarinen ym. 2023, 198.)

Jatkamme tässä kirjoituksessa etsivän työn hahmottelua ja paikantamista tällä kertaa pysähtyen etsivän työn sosiaaliohjaajien kenttähavaintoihin. Analysoimme aineistoa suhteessa Pierre Bourdieun (1986) pääomateorian keskeisiin käsitteisiin hyödyntäen kriittistä reflektiota. Erittelemme ensin aineistoa ja analyysia, minkä jälkeen siirrymme varsinaisiin tuloksiin. Johtopäätöksenä esitämme, että ihmisten edeltävät kokemukset ja elämänhistoria voivat kaventaa ja rajoittaa sitä, mitä hän pitää saavutettavana samanaikaisesti, kun palvelujen käytännöt ja olosuhteet rajaavat toimintaa konkreettisesti. Rajojen avartuminen tarvitsee toteutuakseen sekä luotettavia kohtaamisia että muutoksia arjen tosiasiallisiin edellytyksiin. Etsivän työn merkitys paikantuu näiden yhdistämiseen: ihmisen rinnalla toimimiseen niin, että uusi toimintavaihtoehto tulee myös käytännössä mahdolliseksi.

Aineisto ja analyysi

Aineiston muodostivat etsivän työn tekemät havainnot kentältä, jota he keräsivät vuosien 2023 ja 2024 ajalta osana etsivälle työlle olennaista rakenteellisen sosiaalityön toteuttamista (THL 2024). Etsivän työn sosiaaliohjaajat täyttivät havaintojaan Webropol-lomakkeelle, joka oli nimetön. Kenttähavainnoissa tavoiteltiin monikerroksisuutta: yksilöiden, yhteisöiden ja yhteiskunnan rakenteiden ja asenteiden tasoa. Taustatietojen lisäksi sosiaaliohjaajat ottivat kantaa yhteen tai useampaan seuraavista: a) *Kohdattavan ihmisen tilanne ja olosuhteet*. Hyvinvointi: mitkä asiat omassa elämässä tukevat hyvinvointia, mitkä eivät? Ympäristö: Mitkä ovat mieleisiä ympäristöjä? Sosiaaliset suhteet: Mitkä suhteet ovat tärkeitä? b) *Palvelujärjestelmä*. Mikä toimii, mikä ei - mikä on itse koettua ja mikä kuultua tai ennakkoluulojen ja -käsitysten värittämää? c) *Yhteiskunta/yhteiskunnallinen tilanne*. Tuleeko yhteiskunnallinen tilanne näkyviin keskusteluissa ja jos tulee, miten? Vastauksia kertyi yhteensä 91. Tekstinä tämä tarkoitti 32 liuskaa.

Havainnoissa tavoiteltiin kuvauksia etsivän työn kohtaamien ihmisten olosuhteista ja erityisesti olosuhteisiin vaikuttavista asioista. Kyse on nimenomaan havaintoaineistosta: aineiston ei voida nähdä edustavan etsivän työn kohtaamien henkilöiden näkemyksiä, vaan kyse on ennen muuta sosiaaliohjaajien tekemistä tulkinnoista. Sosiaaliohjaajat itse myös analysoivat kertynyttä aineistoa yhdessä osaamiskeskuksen edustajan ja työryhmän johtavan ohjaajan kanssa sekä toimivat tämän artikkelin laatijoina.

Tästä näkökulmasta on merkityksellistä pysähtyä työntekijöiden tekemiin havaintoihin, sillä niiden voidaan ajatella tavoittavan rakenteellisen todellisuuden, jossa etsivä työ operoi ja jossa asiakkaat kamppailevat arjessaan. Työntekijöiden havainnot eivät kuvaa vain yksittäisten ihmisten tilanteita, vaan ne piirtävät esiin laajempia yhteiskunnallisia jännitteitä, kuten palvelujärjestelmän saavutettavuutta, byrokraattista poissulkemista, pääomien epätasaista jakautumista ja sosiaalista haavoittuvuutta. Havaintojen kautta voidaan siten jäsentää myös niitä mekanismeja, joiden kautta sosiaalinen eriarvoisuus tuotetaan ja uusinnetaan sekä vastaavasti niitä kohtia, joissa etsivä työ kykenee horjuttamaan näitä rakenteita esimerkiksi luottamuksen rakentamisen, toimijuuden tukemisen tai symbolisen väkivallan näkyväksi tekemisen kautta.

Analyysi eteni portaittain yhteisen keskustelun avulla. Ensin tunnistimme aineistosta sitä läpileikkaavia teemoja. Tämän jälkeen täsmensimme tutkimuskysymystä. Tutkimuksessa päädyimme lopulta kysymään: Millä tavoin eriarvoisuus ilmenee etsivän työn kohtaamisissa tilanteissa? Käsitteellisteoreettiseksi viitekehykseksi muodostui Pierre Bourdieun pääomateoria, jossa lähdetään liikkeelle siitä, että sosiaalisten suhteiden verkostoissa, ”kentillä”, toimiva pääoma muodostuu taloudellisesta, kulttuurisesta, sosiaalisesta ja symbolisesta pääomasta. (Bourdieu 1986). Vaikka pääomateoriaa on kritisoitu sosiaalityössä sen kyvyttömyydestä huomioida esimerkiksi sukupuoli ja rotu (esim. Wolniak ja Houston 2023), teoreettisena viitekehyksenä se oli relevantti erityisesti siksi, että aineisto itsessään rakentui etsivän työn kentällä tekemistään havainnoista. Näin havainnot ankkuroituivat bourdieulaisittain sosiaalisten suhteiden verkostoihin.

Tämän jälkeen aineisto esikäsiteltiin ja koodattiin, eli tunnistimme aineistosta ne ilmaukset, jotka liittyivät pääomiin. Seuraavaksi paikansimme eriarvoisuutta rakentavia mekanismeja, eli paikansimme koodatun aineiston perusteella eriarvoisuutta ylläpitäviä rakenteita ja käytäntöjä, jotka edustavat vallan näkymättömiä muotoja (esim. Wolniak ja Houston 2023). Analyysissa hyödynnettiin Wolniakin ja Houstonin (2023) sosiaalityöhön liittyvää luentaa Bourdieun keskeisistä

käsitteistä, joita olivat pääomat, vallankäyttö, kenttä ja habitus. Tarkastelu eteni reflektiiviseen ja kriittiseen luentaan, mikä tässä tarkoitti, että analysoimme, miten pääomien jakautuminen liittyy yhteiskunnan toimintaan ja sen jäsenten toimijuuteen sekä miten etsivä työ tulkinnoissaan asemoi itseään suhteessa rapautuvaan hyvinvointiyhteiskuntaan (vrt. Askeland ja Fook 2009).

Tulokset: rakenteellisen eriarvoisuuden ilmeneminen etsivän työn tiedonmuodostumisessa

Köyhyys ja pääomien kasautuminen

Bourdieuun pääomaan kytkeytyvässä teoriassa (1986) sosiaaliluokka näkyy erityisesti kulttuurisen ja taloudellisen pääoman puutteena, mikä on omiaan rajoittamaan yksilön toimijuutta. Kulttuuriseen pääomaan sisältyy esimerkiksi koulutus, taidot, tietotaito ja kulttuurinen orientaatio, kun taas taloudelliseen pääoman piiriin kuuluvat varallisuus, tulot ja taloudelliset voimavarat.

Kulttuurisen pääoman puutetta kerrotaan aineistossa hauraan koulutustaustan sekä digitaidoista ja kielitaidosta johtuvan ulossulkemisen kautta. Taloudellista pääomaa puolestaan kuvataan syvien ontologisten kriisien kautta, jollaisia voivat olla esimerkiksi asunnottomuus, köyhyys ja riippuvuus ruoka-avusta (vrt. Ilmoniemi 2023).

Symboliseen pääomaan kuuluvat esimerkiksi maine, arvostus ja paikka yhteiskunnassa. Aineisto heijastelee välittömien pääomien kuten taloudellisen ja kulttuurisen pääoman puutteiden lisäksi monissa kohdin myös symbolisen pääoman perustavanlaatuisia puuttumista. Tätä konkretisoi varsin hyvin erään etsivän työn sosiaaliohjaajan kirjaama havainto, jossa hänen kohtaamansa henkilö oli todennut: ”Olenko minä niin kamala ihminen, etten ole edes oman kodin arvoinen?” Aineistoa läpileikkaavat havainnot kentiltä siitä, että etsivän työn kohtaamien henkilöiden tunne ja kokemus ihmisarvoisuudestaan horjuvat perustavanlaatuisella tavalla.

Taloudellisen pääoman vähäisyys, siis koettu taloudellinen köyhyys, kuvautuukin aineistossa muiden pääoman ulottuvuuksien puutetta selittäväksi ja kehystäväksi. Haurailla taloudellisilla voimavaroilla selitetään esimerkiksi arvottomuuden kokemuksia (symbolinen pääoma), mikä ilmenee kuvauksissa siitä, että kohdattu asiakas on kokenut esimerkiksi toimeentulotukiasiassa tulleen siirrelyksi vain viranomaiselta toiselle ilman, että koettua hätää olisi otettu todesta. Samansuuntaisesti köyhyys ja matala sosiaaliluokka toimivat tietynlaisena selityksenä kulttuurisen pääoman hauraudelle. Taloudellinen köyhyys liitetään aineistossa syyksi matalalle koulutustasolle ja toisin päin, mutta vastaavasti se on muodollista koulutusta, kielitaitoa ja esimerkiksi digitaatioja suurempi asia, sillä se toimii tietynlaisena oikeutuksena normalisoivalle vallankäytölle. Esimerkiksi viranomaisissa asiointi on tehty etsivän työn kohtaamille henkilöille monin tavoin vaikeaksi esimerkiksi digitaalisten asiointikanavien kautta, mitkä eivät ole ihmisille tosiasiallisesti saavutettavissa. Aineistossa tätä selitetään implisiittisesti sillä, ettei etsivän työn kohtaamille ihmisille vastaavien asiointitapojen kehittäminen ja tarjoaminen ole yhteiskunnallisten intressien keskiössä, sillä pääoman eri ulottuvuudet keskittyvät aivan toisenlaisissa olosuhteissa eläville.

Sosiaalityön asiakkaiden on tunnistettu olevan systemaattisesti Bourdieun pääomien ulkopuolella, mikä tuottaa ja ylläpitää sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta (Wolniak ja Houston 2023). Myös etsivän työn kenttähavainnot uusintavat tätä tutkimuskirjallisuuden johtopäätöstä: pääomat kasautuvat, ja etsivän työn kohtaamat vaativissa olosuhteissa elävät ihmiset kokevat kaikkien pääomien ulottuvuuksien puutetta, mikä ilmenee taloudellisena, sosiaalisena, kulttuurisena ja symbolisena köyhyytenä.

Etsivän työn kohtaamat asiakkaat yhteiskunnallisen vallankäytön kohteina

Ymmärrämme symbolisen väkivallan vallankäyttönä, jossa yhteiskuntamme toiminnan sivutuotteena syntyy osaa asukkaista alistavia käytäntöjä (esim. Bourdieu ja Passeron 1977), mikä merkitsee käytännössä keskiluokkaisuuden suosimista toiminnassa ja sen sivuuttamista, millaisia rakenteellisia selitysmalleja yhteiskunnallisen aseman rakentumiselle voi syntyä (ks. Huilla ym. 2021).

Symbolista valtaa ja sen tuotoksena syntyvää symbolista väkivaltaa voi käyttää Bourdieun mukaan toimija, jolla on auktoriteetti määritellä, miten ihmisiä ja asioita luokitellaan. (Bourdieu 1998, 47.) Valtio on Bourdieulle esimerkki tällaisesta toimijasta: valtion instituutiot määrittelevät esimerkiksi, kuka tunnustetaan työkyvyttömäksi ja millainen avuntarve oikeuttaa tukeen (Peillon 1998, 218–21). Symbolisesta väkivallasta on siis kyse silloin, kun määrittelyt ylläpitävät eriarvoisuutta ja tämä jää tunnistamatta, koska näitä pidetään itsestään selvinä, objektiivisina ja kiistattomina.

Käytännössä symbolinen vallankäyttö näyttäytyy aineiston läpileikkaavasti kuvauksina asiakkaiden kohtelusta sekä sosiaali- että terveydenhuollossa, jossa etsivän työn kohtaamat ihmiset eivät pysty tulemaan kuulluiksi, ymmärretyiksi tai kohdatuiksi ja sen sijaan tulevat monin paikoin torjutuiksi ja käännetyiksi pois. Symbolisen vallan ulottuvuudet tulevat aineistossa erityisen käsinkosketeltaviksi esimerkiksi Kelan käytäntöjä koskevissa havainnoissa, jossa esimerkiksi toimeentulotuen saantiin liittyi erityistä byrokraattisuutta, kontrollia ja toimeentulotuen perustarpeisiin ja ihmisarvoisen elämän turvaan liittyvän luonteen ohittamista.

Etsivän työn sosiaaliohjaajat hahmottavat kohtaamiensa henkilöiden tulkitsevan olevansa ”viimeisiä autettavia”. Vastauksissa korostuvat kokemukset siitä, että vähävaraisena, kodittomana ja/tai päihteitä ongelmallisesti käyttävänä, merkitsee yhteiskunnan laitamilla olemista, jossa avun saanti on vaikeaa ja palveluissa joutuu kohtaamaan leimaamista ja muuta epäkonventionaalisten elämäntapahtumien painotaakkaa.

Elämänhistorian painotaakka tulee eläväksi erityisesti ohjaajien kuvauksissa mielenterveyspalvelujen saavuttamattomuudesta, joissa vaativissa olosuhteissa elävien ihmisten on hankala saada psykiatriin oireisiin apua. Tätä selitetään erityisesti aineistossa symbolisen pääoman puutteella. Koska etsivän työn kohtaamat ihmiset eivät perinteisesti nauti yhteiskunnallista arvostusta ja kunnioitusta, heidän avun, tuen ja hoidon tarpeisiinsa ei pystytä vastamaan tavalla, mikä tukisi heidän elämäntilanteitaan. Prosessiin tarvitaan usein mukaan jonkinlaista institutionaalista kunnioitusta nauttiva työntekijä kuten etsivän työn sosiaaliohjaaja, joka kompensoi palveluissa asioivan ihmisen yhteiskunnallista arvottomuutta ja pystyy näin tulkitsemaan ja sanallistamaan kohtaamansa ihmisen tosiasiallista tilannetta siten, että se tulee kuulluksi ja ymmärretyksi.

Symbolinen vallankäyttö kuvautuu aineistossa myös digitaalisissa palveluissa. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen siirtäminen enenevässä määrin digitaalisiksi palvelee erityisesti henkilöitä, joilla on vähintään kohtuullisesti taloudellista ja kulttuurista pääomaa, käytännössä siis sekä tietotaitoa asioida digipalveluissa sekä palvelujen edellyttämä laite, kuten älypuhelin, jossa on internet-yhteys. Etsivän työn sosiaaliohjaajat raportoivat esimerkiksi tilanteista, joissa heidän kohtaamansa henkilö on pyytänyt, että sosiaaliohjaaja kirjoittaisi asiakkaan puolesta viestin terveydenhuoltoon, sillä kohdattu henkilö on itse kokenut, ettei osaa kirjoittaa ja kuvata tilannettaan. Kun sosiaaliohjaaja on käyttänyt asiasuomea viestittelyssä, on terveydenhuollossa tunnistettu, ettei kirjoittaja ole terveydenhuollon potilas itse, ja on pyydetty, että ihminen, jonka asiaa asiointi koskee, kirjoittaa itse viestinsä. Kun puolestaan etsivän työn sosiaaliohjaaja on alkanut kirjoittaa kirjoitusvirheitä sisältävää tekstiä, on yhteydenotto hyväksytty.

Esimerkki kuvaa, kuinka kieli toimii symbolisen vallan esimerkkinä: kun sosiaaliohjaaja käytti liian hyvää kieltä, järjestelmä torjui viestin aitouden, koska asiakkaalta ei odotettu tällaista kielellistä kompetenssia. Viesti voitiin hyväksyä vasta, kun siinä simuloitiin kielellistä puutteellisuutta, eli asiakkaan alempaa kulttuurista pääomaa. Näin järjestelmä hyväksyy asiakkaan viestin vain, jos se vastaa hänen oletettua heikkoa sosiaalista asemaansa, mikä edellyttää käytännössä alistumista vallitseviin olosuhteisiin. Symbolinen valta ei ole aineiston mukaan kovinkaan hienovaraista, vaan hyvin konkreettisesti läsnä etsivän työn kohtaamien ihmisten arjessa. Heidän elämäänsä hallitaan kielellä, lomakkeilla ja vaatimuksilla, joita he eivät välttämättä pysty täyttämään konkreettisesti tai kuvainnollisesti.

Palvelujärjestelmän logiikka

Aineistossa palvelujärjestelmä rakentuu Bourdieun (1986) käsittein kentäksi, jossa eri toimijoilla on vaihtelevia asemia ja jossa toimintaan liittyy sääntöjä siitä, miten palveluihin tullaan, millaisella tavalla apua tulisi hakea ja millainen käyttäytyminen tunnustetaan palvelujärjestelmän näkökulmasta hyväksytyksi ja legitiimiksi.

Palvelujärjestelmä rakentuu aineistossa etäälle asiakkaiden tarpeista: Palvelujärjestelmä voi edellyttää avun saamiseksi sellaista toimintakykyä, osaamista ja asiointitapaa, joita apua tarvitsevilla ihmisellä ei ole. Etsivä työ puolestaan aineiston perusteella pyrkii mahdollistamaan avun saamisen juuri näissä olosuhteissa. Wolniak ja Houston (2023) yksilöivät, että kenttä tarkoittaa toimijoiden asemien ja välisten suhteiden muodostamaa kokonaisuutta. Kentällä on sille ominaiset säännöt, arvostukset ja valtasuhteet. Toimijoiden mahdollisuudet vaikuttaa riippuvat muun muassa siitä, millaista kentällä arvostettua pääomaa heillä on. Kenttä ei siten tarkoita vain organisaatiota tai ympäristöä, jossa työtä tehdään. (Wolniak ja Houston 2023, 184–186.) Kenttä on näin Wolniakin ja Houstonin (2023) mukaan samalla sosiaalihuollossa kamppailun areena, jossa toimijat pyrkivät käyttämään ja hankkimaan erilaisia pääomia.

Palvelujärjestelmään sovellettuna tämä ohjaa kysymään esimerkiksi: kuka saa määritellä asiakkaan tarpeen, millainen avunpyyntö tulee kuulluksi ja millaisia voimavaroja asiointi edellyttää? Asiakkaan kokemus avuntarpeestaan ei välttämättä yksin riitä, vaan hänen on kyettävä esittämään se järjestelmän tunnistamalla tavalla ja oikeassa asiointikanavassa. Aineistossa viestitäänkin palvelujen sirpaleisuutta ja katkeilevuutta esimerkiksi kuvailemalla jonoja, jotka kaikkiin tukea tarjoaviin palveluihin sisältyvät sekä siten, ettei etsivän työn kohtaamilla ihmisillä ole ylipäättään aina tietoa, mistä apua voi saada. Etsivän työn kohtaamat asiakkaat kuvaavat työntekijöiden raporttoimien havaintojen kautta prosesseista vastaavien työntekijöiden vaihtumista ja asiakkuuksien siirtelyä palvelusta toiseen.

Sosiaalityölle on Bourdieun typologisoinnissa hahmoteltu ”valtion vasemman käden” tehtävää, joka koostuu ihmisten hyvinvointia ja sosiaalisesta turvallisuudesta huolehtivista ammattilaisista. Tällaisia ovat esimerkiksi sosiaalihuollon ammattilaiset, nuorisotyöntekijät ja opettajat. Oikea käsi puolestaan viittaa erityisesti taloudellista ja hallinnollista valtaa käyttäviin toimijoihin. Bourdieun kritiikissä markkinalogiikan ja taloudellisen ohjauksen vahvistuminen heikentää vasemman käden mahdollisuuksia vastata ihmisten kokemaan kärsimykseen. (Wolniak ja Houston 2023, 187.) Tämä havainto tulee eläväksi etsivän työn sosiaaliohjaajien tekemissä tulkinnoissa: taloudellisia paineita kokevassa palvelujärjestelmässä sosiaali- ja terveydenhuollon toimintatila on kaventunut.

Jo aiemmin etsivän työn työryhmän kanssa olemme todenneet, että näkymä ulkokehältä tarjoaa etsivälle työlle mahdollisuuden tarkastella palvelujärjestelmän rakenteellisia ongelmia sekä sen

tarjoamia reittejä tai ovia asiakkaan tarpeen mukaisesti palveluihin (Pekkarinen ym. 2023). Etsivä työ asemoi myös kenttähavaintojen tulkinnoissa itsensä virallisen ja epävirallisen väliselle portaalle, mikä nimenomaan mahdollistaa auttamisen. Näin etsivä työ pystyy omaksumaan varauksettomammin Bourdieun hahmotteleman valtion vasemman käden tehtävän. Vasemman käden eettisessä tehtävässä on kyse julkisesta vastuusta turvata ihmisten ihmisarvoisen elämän edellytyksiä (Wolniak ja Houston 2023), ja tämä nähdäksemme erottaa etsivän työn paikan palvelujärjestelmässämme esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan toiminnasta.

Etsivän työn yhteys julkiseen vastuuseen turvata sosiaalista hyvinvointia ja turvallisuutta ilmenee aineistossa siten, että työntekijät menevät ihmisten luokse, auttavat konkreettisesti ja ymmärrettävästi, käyttävät aikaa, saattavat palveluihin ja jatkavat asian ajamista vastoin käymisistä huolimatta. Työn lähtökohdaksi otetaan tulkinnoissa asiakkaan tosiasiallinen mahdollisuus toimia ja palveluihin kiinnittymisen edellytyksiä rakennetaan yhdessä hänen kanssaan. Aineistossa on myös erityisen osuva havainto siitä, että etsivää työtä pyydetään muutto- ja siivousavuksi silloin, kun sopivaa palvelua ei ole tai sitä ei saada. Tätä voi tulkita vasemman käden tehtävän realisoitumisena: lähellä ihmisiä työskentelevät kohtaavat tarpeita, joiden ratkaisemiseen järjestelmä ei tarjoa riittäviä välineitä.

Mahdollisuuksien rajat etsivän työn kohtaamisten valossa

Etsivän työn havainnoissa ihmisten toimintamahdollisuudet näyttäytyvät aiempien kokemusten, nykyisten elinolojen ja palvelujärjestelmän toimintaehtojen yhteydessä rakentuvina. Aineistossa kuvataan toiveita turvallisesta kodista, päihteettömyydestä, läheisistä ihmissuhteista ja mielekkästä tekemisestä. Samanaikaisesti turvattomuus, taloudellinen niukkuus ja pettymykset palveluihin vaikeuttavat näiden toiveiden toteuttamista. Keskeinen tulkinta on, että mahdollisuuksien rajat muodostuvat sekä konkreettisista esteistä että kokemusten muovaamista odotuksista: siitä, millainen apu ja millainen tulevaisuus näyttävät ihmiselle saavutettavilta.

Wolniakin ja Houstonin (2023, 184–185) tarkastelussa Bourdieun habitus yhdistää sosiaaliset olosuhteet ihmisten käytäntöihin. Se tarkoittaa elämänhistorian ja sosiaalisen aseman yhteydessä muotoutuneita, suhteellisen pysyviä havaitsemisen, arvioimisen ja toimimisen taipumuksia. Toiminta rakentuu habituksen, käytettävissä olevien pääomien ja kentän välisessä suhteessa. Tästä näkökulmasta esimerkiksi avun hakemista tai siitä vetäytymistä tarkastellaan suhteessa siihen, mitä ihminen on aiemmin kokenut ja millaisissa olosuhteissa hän yrittää toimia.

Huonon kohtelun ennakointi yhdistyy konkreettisesti hoitoon hakeutumatta jäämiseen. Yhdessä kirjatusta havainnoista tätä konkretisoidaan seuraavasti: ”Pelko huonosta kohtelusta terveyspalveluissa, jonka vuoksi ei ole hakeutunut terveyden kannalta tärkeään operaatioon.” Habituksen näkökulmasta havaintoa voidaan tulkita siten, että aiemmat kokemukset alkavat suunnata toimintaa jo ennen uutta palvelukohtaamista. Palvelu voi olla muodollisesti tarjolla, mutta siihen liittyvä odotus torjutuksi tai huonosti kohdelluksi tulemisesta kaventaa sen käytettävyyttä.

Havainnoissa kuvataan myös virastoja turvattomuutta, stressiä ja aggressiivisuutta lisäävinä ympäristöinä. Näin asiointiin ehdot ulottuvat tiedollista osaamista laajemmalle: merkitystä on sillä, millaisia tuntemuksia ja ennakoiteja ympäristö ihmisessä herättää. Varautuneisuutta voidaan tarkastella aiempien kokemusten yhteydessä ymmärrettävänä tapana suojaautua. Palvelukohtaamisessa sama toiminta saattaa kuitenkin vaikeuttaa vuorovaikutusta ja avun saamista. Tällöin on mahdollista, että aiempien pettymysten ja uusien kohtaamattomuuden kokemusten välille muodostuu toisiaan vahvistava yhteys.

Habitusta koskeva tulkinta edellyttää huomion kiinnittämistä myös kentän ehtoihin ja pääomiin. Wolniakin ja Houstonin (2023, 184–186) tarkastelussa toimijan asema ja toimintamahdollisuudet liittyvät siihen, millaisia voimavaroja hänellä on ja millaista pääomaa kentällä arvostetaan. Aineistossa palvelujen käyttäminen edellyttää esimerkiksi mahdollisuutta liikkua, puhelinta, sähköisen asioinnin taitoja ja kykyä toimia palvelujen aikataulujen mukaisesti. Näiden edellytysten puuttuminen voi estää asioinnin riippumatta siitä, kuinka tärkeänä ihminen pitää avun saamista.

Eräässä havainnossa kuvataan, että asiakas kokee ajanvarauksen ja sähköisen asioinnin vaikeiksi, koska hänellä ei ole älypuhelinta eikä tarvittavaa osaamista. Samalla hän pitää hyvänä tuttua, lähellä sijaitsevaa A-killan tupaa, johon voi mennä ilman ajanvarausta. Tämä osoittaa toimintaympäristön merkityksellisyyttä. Avun vastaanottaminen voi onnistua tutussa paikassa, jossa asiointi ei edellytä vaikeaksi koettua menettelyä. Mahdollisuus toimia vaihtelee siten palvelun käytäntöjen mukana. Vastaava ero näkyy ylös merkityssä havainnossa, jossa asiakas on tuonut esiin mielenterveyden haasteitaan mutta saanut lääkäriltä tiedon kahden vuoden jonosta ja arvion, ettei palveluun kannata hakeutua. Havainnon mukaan asiakas ei ole tämän jälkeen halunnut edistää asiaa, koska odotus on akuuttiin tarpeeseen liian pitkä. Tässä avun hakemisesta luopuminen rakentuu palvelukohtaamisessa välitetyn tiedon yhteydessä. Odotus avun saavuttamattomuudesta saa institutionaalista vahvistusta.

Näiden havaintojen perusteella mahdollisuuksien rajat eivät palaudu yksinomaan asiakkaan suhtautumiseen palveluihin. Myös järjestelmän käytännöt muovaavat sitä, millainen toiminta onnistuu ja millaisia odotuksia ihminen voi perustellusti muodostaa. Habituksen ja kentän suhteen tarkastelu auttaa tunnistamaan tilanteita, joissa palvelujen edellyttämä asiointitapa ja ihmisen käytännölliset valmiudet eivät kohtaa.

Aineistossa kuvataan toivottomuutta ja uskon heikentymistä omiin vaikutusmahdollisuuksiin. Yhteiskunnallisten olojen kiristyminen yhdistetään havainnoissa pahoinvointiin ja tilanteiden kärjistymiseen. Aineistossa tulevaisuuden toiveet ovat usein konkreettisia: koti, opiskelu, työ, läheisten tapaaminen tai mahdollisuus käsitellä menetyksiä turvallisesti. Toivotun ja mahdolliseksi koetun elämän välille näyttää kuitenkin muodostuvan etäisyys. Kun tavoitteiden toteutuminen edellyttää asuntoa, toimeentuloa, luotettavia suhteita ja saavutettavaa apua, niiden puuttuminen voi heikentää uskoa siihen, että omalla toiminnalla on vaikutusta.

Tätä tulkintaa konkretisoidaan asiakkaan suoraksi puheeksi merkityssä kysymyksessä: ”Olenko minä niin kamala ihminen, etten ole edes oman kodin arvoinen?”. Kysymyksessä asunnottomuuden kokemus yhdistyy oman arvon punnintaan. Sitä voidaan lukea merkinä siitä, että ulkoiset elinolosuhteet koskettavat myös ihmisen käsitystä omasta paikastaan ja siitä, mitä hän voi odottaa itselleen. Kysymys voi samalla ilmaista vastalauseita koetulle epäoikeudenmukaisuudelle. Habituksen kannalta olennaista on tarkastella, miten toistuvat kokemukset mahdollisuuksien sulkeutumisesta voivat muovata tulevaisuuteen suuntautumista.

Johtopäätökset: Etsivä työ uusien mahdollisuuksien tukena

Etsivän työn merkitys liitetään konkreettiseen apuun, joustavuuteen ja siihen, ettei työntekijä luovuta. Etsivä työ voi tukea tässä kirjoituksessa hahmotellun perusteella toimintamahdollisuuksia kahdella toisiinsa liittyvällä tavalla. Se auttaa ylittämään konkreettisia asioinnin esteitä esimerkiksi mukana kulkemalla ja asioita selvittämällä. Samalla luotettava kohtaaminen voi tarjota kokemuksen siitä, että apua on mahdollista saada ja oma asia voi edetä. Merkityksellistä on tällöin odotusten ja käytännön kokemusten välinen yhteys: toivo saa perustaa tapahtumista, joissa ihminen tulee autetuksi.

Etsivä työ erottautuu kolmannen sektorin toiminnasta julkisen vastuun kantamisen kautta: etsivä työ perustuu sosiaalihuoltolakiin, eikä aseta esimerkiksi tarkkoja kohderyhmärajoja tai määreitä sille, keiden kanssa he työskentelevät. Etsivä työ kantaa toiminnassaan hyvinvointialueen sosiaalihuollon viimesijaista vastuuta: heidän tehtävänsä on saatella asiakkaita hyvinvointialueen palveluiden piiriin ja purkaa niitä esteitä, joita vaativissa tilanteissa elävät kohtaavat asioidessaan palvelujärjestelmässämme.

Wolniak ja Houston (2023, 186) tuovat esiin habituksen historiallisuuden ja mahdollisuuden sen muuttumiseen uusien kokemusten myötä. Aineisto ei osoita etsivän työn muuttaneen kohdattujen ihmisten habitusta, mutta se antaa perusteita tarkastella työtä uusien kokemusten ja toimintavaihtoehtojen mahdollistajana. Tätä tulkintaa tukevat myös myönteiset kuvaukset muiden palvelujen työntekijöistä. Näin luottamusta ja uusia mahdollisuuksia rakentava toiminta ei rajaudu etsivään työhön.

Mahdollisuuksien rajat näyttäytyvät siten elämänhistorian, käytettävissä olevien voimavarojen ja nykyisten toimintaehtojen välisinä suhteina. Aiemmat kokemukset voivat kaventaa sitä, mitä ihminen pitää saavutettavana, samalla kun palvelujen käytännöt ja aineelliset olosuhteet rajaavat toimintaa konkreettisesti. Rajojen avartuminen edellyttää sekä luotettavia kohtaamisia että muutoksia arjen tosiasiallisiin edellytyksiin. Etsivän työn merkitys paikantuu näiden yhdistämiseen: ihmisen rinnalla toimimiseen niin, että uusi toimintavaihtoehto tulee myös käytännössä mahdolliseksi.

Bourdieu (1986) käsitteet auttavat hahmottamaan etsivän työn kohtaamia ilmiöitä, kuten köyhyyttä, osattomuutta ja yhteiskunnan laitamille jäämistä sekä palvelujärjestelmämme ja laajemmin yhteiskuntamme kontribuutiota näihin. Tarkastelumme perusteella etsivän työn kohtaamat henkilöt hyötyisivät ennen kaikkea palvelujärjestelmästä, joka ei asettaisi ehtoja niille palveluille, joiden tavoitteena on varmistaa perustarpeiden täytyminen, mahdollistaisi vaihtoehtoisia asiointin tapoja ja keinoja ja edellyttäisi sitä edustavilta moraalisen järkeilyn mahdollistavaa refleksiivisyyttä, jotta palvelujärjestelmämme voisi toiminnassaan ottaa huomioon myös yhteiskunnan laitamille ajettujen henkilöiden tarpeet. Tämä olisi nähdäksemme myös sosiaali- ja terveydenhuollon vaikuttavuuden ehto. Aineistomme perusteella myös julkinen sosiaali- ja terveydenhuoltomme näyttää olevan nykytilanteessa rakennettu ensisijaisesti niille henkilöille, joilla on hallussaan pääomaa, eli ovat yhteiskunnallisesti tunnustetussa ja hyväksytyssä asemassa.

Emme voi tehdä suoria johtopäätöksiä rakenteellisista esteistä siitä, kuinka usein jotkin ilmiöt tai epäoikeudenmukaisuutta tuottaviksi tulkitut käytännöt toistuvat aineistossa. Kuitenkin ajattelempa, että palvelujärjestelmämme toiminnasta saattaa kertoa jotakin se, että tietynlaiset havainnot toistuivat: Tällaiset liittyivät usein tulkintoihin etsivän työn kohtaamien ihmisten saamasta kohtelusta erityisesti terveydenhuollossa. Havainnot antavat aihetta tarkastella, millaiset asenteet, tulkintatavat ja toimintakäytännöt ohjaavat terveydenhuollossa vaativissa olosuhteissa ja elämäntilanteissa olevien ihmisten kohtaamista, hoidon tarpeen arviointia ja hoidon toteutumista. Lisäksi aineistossa toistuivat haavoittaviin läheissuhteisiin, köyhyyteen, asunnottomuuteen sekä muihin perustavanlaatuisista turvallisuutta järkyttäviin sosiaalisiin kriisitilanteisiin liittyvät havainnot.

Etsivä työ pystyy toteuttamaan valtion vasemman käden tehtävää ja samalla rakenteellisen sosiaalityön keinoin puhumaan vastaan yhteiskuntamme toimintaan perustavanlaatuisesti kutoutunutta symbolista väkivaltaa. Etsivä työ ei kuitenkaan voi täysin kompensoida yhteiskuntamme toimintalogiikkaan punoutuneita epäoikeudenmukaisuuksia. Oikeudenmukaisessa

yhteiskunnassa palvelujärjestelmämme samanaikaisesti tunnistaisi symbolisen vallan ja pääomien vaikutukset, muuttaisi toimintaansa kohti tarveperustaisuutta ja kannattelisi vaativissa olosuhteissa ja elämäntilanteissa olevia pääomavajeiden kompensoimiseksi.

Kirjallisuus

- Askeland, G. A., & Fook, J. 2009. Critical reflection in social work. *European Journal of Social Work*, 12(3), 287–292. doi: 10.1080/13691450903100851
- Bourdieu, P. 1986. The forms of capital. Teoksessa J. Richardson (toim.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York: Greenwood.
- Bourdieu, P. 1998. *Practical Reason: On the Theory of Action*, Cambridge: Polity.
- Bourdieu, P. & Passeron J.C. 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage
- Huilla, H., Peltola, M. & Kosunen, S. 2021. Symbolinen väkivalta huono-osaisten alueiden kaupunkikouluissa. *Sosiologia* 58(3), 253–268.
- Ilmoniemi, M. 2023. Kodittomuus pitkittyneenä ontologisen turvallisuuden kriisinä. Teoksessa S. Raitakari, T. Harrikari, M. Hekkala ja M. Kivipelto (toim.) *Sosiaalityö kriiseissä ja poikkeuksellisissa olosuhteissa*. Jyväskylän yliopisto: SoPhi, 32–60.
- Melartin, H. 2026. Selvitys sote-järjestöleikkauksista johtuvien irtisanomisten vaikutuksista tavoiteltuihin säästöihin. SOSTEn selvityksiä. Haettu 9.9.2026 osoitteesta <https://www.soste.fi/wp-content/uploads/2026/06/soste-selvitys-2026-sote-jarjestoleikkausten-tyollisyysvaikutukset.pdf>.
- Muurinen, H., Karjalainen, P. & Liukko, E. 2024. Etsivän sosiaalityön toimintamalli (THL). <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231117147511>
- Peillon, M. 1998. Bourdieu's field and the sociology of welfare, *Journal for Social Policy*, 27(2): 213–29. doi: 10.1017/S004727949800527
- Pekkarinen, A., Kiviranta, J. & Harinen, M. 2023. Hyveellisyys etsivän sosiaalityön eettisenä kompassina. Teoksessa Pekka Karjalainen, Eeva Liukko, Heidi Muurinen & Satu-Mari Tolonen (toim.) *Käytäntötutkimuksia sosiaalityön toimintamalleista*. Raportti 11/23, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 185–200.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2025. Toimeentuloturva- ja sosiaali- ja terveyspalvelulainsäädännön 2024–2026 muutosten yhteisvaikutukset eri ihmisryhmien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen.
- Wolniak, M. & Houston, S. 2023. A sociologist in the field of social work: Pierre Bourdieu's theory and its relevance for social work practice. *Critical and Radical Social Work* 11(2), 183–198.